

Jiří Šubrt (editor): Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum 2006, 245 s.

Koncom roku 2006 pražské vydavatelství Karolinum přišlo s dílom, ktoré v našej sociologickej produkcii doteraz chýbalo. Jeho vydaním česká sociologická špička začala pomaly splácať účet otvorený ešte v 60. rokoch prvými analyticko – informatívnymi dielami o Parsonsovi a jeho koncepcii od J. Klofáča a V. Tlustého, Z. Strmisku, P. Machonina a i. Napodiv práve tieto diela niesli v sebe ešte radosť z objavu niečoho nového a pozoruhodného a vedeli sa o ňu podeliť s početnou čitateľskou obcou. Nesporne najvd'áčnejšími boli vtedajšie ročníky študentov sociológie, ktoré sa vďaka štúdiu týchto textov vyznali v Parsonsovej terminológii oveľa lepšie než ich dnešní kolegovia.

Tie knižné a časopisecké výklady Parsonsovho štruktúrneho funkcionalizmu, ktoré sa objavovali v českej sociologickej literatúre v priebehu 70. – 80. rokov, okrem toho, že postrádali toto čaro prvotného objavovania, mali navyše tú nevýhodu, že sa museli prispôbovať dobovým ideologickým obmedzeniam. Keďže boli prevažne zasadené do širších prehľadov západnej sociológie, nemohli sa venovať Parsonsovej koncepcii v jej celom rozsahu, zbežne sa dotýkali len tých jej častí, ktorými sa už zapísala do bežného sociologického povedomia, pričom nie vždy prístupný výklad Parsonsovej koncepcie autori preferovali pred analýzou vedeckých problémov, ktoré táto koncepcia so sebou prinášala. Treba zdôrazniť aj tú nevýhodu vtedajších publikácií, že poväčšine vznikali v čase „neuzavretého“ diela Parsonsa, ktoré sa medzitým nielen rozširovalo o nové prírastky, ale prechádzalo aj značnými koncepčnými premenami. Nie vždy vedeli reagovať aj na tie zmeny postojov voči Parsonsovi, ktoré sa dali zaznamenať v priebežnej západnej komentujúcej literatúre. Časom sa aj tieto nedostatky v českej parsonsológii prekonali a v poslednom období sa môžeme tešiť z kompetentných a erudovaných analytických prehľadov svetovej sociológie, v rámci ktorých si aj Parsonsova koncepcia našla dôstojné miesto. (Šubrt 2001) Predsa však až doteraz tu zjavne chýbali publikácie monografického typu, ktoré by vedeli všestranne, doslova panoramaticky predstaviť život a dielo tejto jedinečnej postavy svetovej sociológie 20. storočia, ktorá, zdá sa, sa najviac pričínala o dnešný vzhlad a obsah sociologickej teórie. Vydanie takéhoto typu by mohlo nielen zvýrazniť jeho teoretický a metodologický prínos, ale aj donútiť nás znovu sa zamyslieť nad tými páľčivými problémami dnešného sveta, ktoré Parsons pri zdanlivej vznešenosti svojej teoretickej pozície vedel objaviť a pomenovať.

Práve preto treba vrelo privítať iniciatívu Doc. PhDr. Jiřího Šubrtu, CSc., ktorý vedel nielen zorganizovať teoretickú konferenciu venovanú zhodnoteniu teoretického prínosu Talcotta Parsonsa, ale aj dotiahnuť toto podujatie až do edičného záveru. Výsledkom tohto kolektívneho úsilia sa napokon stal kolektívny zborník, ktorý síce nedosiahol kvality vytúženého monografického diela, ale komplexnosťou (a v istom zmysle komplikovanosťou) pohľadu sa v mnohom k nemu priblížil. Tento výsledný efekt bol predurčený už samotným viacgeneračným zložením autorského kolektívu, pri ktorom sa vedľa seba ocitli tak živí aktéri a svedkovia epochy prvotného „zavlečenia“ Parsonsa na československú sociologickú scénu, ako aj predstavitelia strednej generácie a napokon i celkom mladí parsonsológovia. V tomto zmysle sa editor mohol oprieť nielen o mnohonásobnú analytickú kapacitu svojho autorského zázemia, ale aj ako historik sociológie o cenný potenciál osobných spomienok a zážitkov jednotlivých autorov. V podstate to aj využil pre určité kompozičné štiepenie, keď rozčlenil príspevky na viac *biograficky* ladené, ktoré umiestnil takpovediac v „prvej“ časti zborníka, a to hneď po svojej úvodnej štúdii, a na tie, ktoré majú charakter neosobných *analytických prehľadov* Parsonsovej koncepcie a jej jednotlivých bodov, a preto sa objavujú v tej pomyslenej „druhej“ časti.

Pri porovnaní týchto dvoch častí im musíme priznať rovnocennú informačnú hodnotu a obsahovú vyváženosť. Nebudem sa však tajiť tým, že ako súkromnú osobu ma viac zaujali štúdie s osobnou väzbou, lebo dovoľovali znova prežiť historické obdobie, ktoré sa stratilo v nenávratne. Aj ako historika sociológie ma nemohlo nepotešiť to, že českí kolegovia konečne zasadili semienka biografickej historiografie sociológie, ktorej zrod za asistencie významného ruského sociológa G. S. Batygina som mohla pozorovať v Rusku a ktorá nám na Slovensku momentálne zjavne chýba. V perspektíve tohto trendu pri tvorbe dejín národnej sociológie ma presvedčili aj čitateľsky veľmi príťažlivé štúdie *Miloslava Petruska, Pavla Machonina* a najmä *Richarda Junga*.

Tieto príspevky dokonca zapôsobili nostalgicky, najmä stať Miloslava Petruska, ktorý sa sústreďuje na osud diela Talcotta Parsonsa v Čechách. Podľa mňa však išlo v podstate o recepciu Parsonsa v celom vtedajšom Československu v priebehu „osudných“ 60. – 70. rokov. Petrusek sa nielen zamýšľa nad príčinami oneskoreného prijatia Parsonsovej teórie československou sociológiou, ale poukazuje aj na istú zdržanlivosť českého publika aj počas 60. rokov. Vysvetľuje to existenciou silného antropologického prúdu vo vtedajšej marxistickej filozofii a sociológii (Kosík, Michňák, Nový), ktorý pôsobil v protismere

k umierneným stúpencom Parsonsa, ktorí sa pokúšali o teoreticko-metodologické zužitkovanie jeho štruktúrneho funkcionalizmu.

V tomto zmysle sa stali ukázkovými skúsenosti tímu pod vedením Pavla Machonina, ktorý pripravoval vydanie chýrnej *Československej spoločnosti* (1969). Jedným z jeho členov bol aj Miloslav Petrusek. Je zaujímavé, ako Petrusek a Machonin vo svojich príspevkoch hodnotia s odstupom času skutočný podiel Parsonsovej koncepcie na tvorbe prvého modelu stratifikácie v rámci sociológie socialistických krajín.

Podľa tvrdenia Petruska, ktorý sám osobne prispel k doteraz používanému českému prekladu Parsonsových štúdií o stratifikácii, „celá koncepcia stratifikačného výskumu bola postavená na iných premisách, hoci za preukázateľnej znalosti Parsonsovho diela“. (41) Podstatnejším z jeho hľadiska tu bol vplyv takých sociológov ako Lenski, Barber (mimochodom parsonsisista), Aron a i. Trvajúc na určitom dištancovaní sa od štruktúrno-funcionalistického hľadiska, Petrusek zdôrazňuje, že ono bolo vtedy „jedným z možných“, ale nie dominantným. Rezervovaný, dokonca kritický vzťah k štruktúrnemu funkcionalizmu v tom období potvrdzuje aj Machonin vo svojej štúdii, inak venovanej vplyvu T. Parsonsa na českú sociológiu. Neznamenalo to však absolútne odmietnutie jeho „teoretického a metodologického prínosu“ (47), sa však oceňovalo najmä poňatie sociálnej stratifikácie a kritérium funkčnosti. Machonin podčiarkuje jeho význam pre vyzdvihovanie pojmu sociálnej štruktúry, ktorej všeobecnému vymedzeniu sa venoval v knihe *Sociální struktura socialistické společnosti* (1967). Upozorňuje taktiež na štúdiu o koncepciách sociálnej štruktúry od vtedajšieho zasväteného znalca Parsonsa Zdeňka Strmisku uverejnenú v tom istom zborníku. V rámci tejto štúdie sa totiž objavuje rozsiahly rozbor Parsonsovho štruktúrneho funkcionalizmu. Prichádza síce dva roky po veľmi populárnej *Soudobej sociologii* (1965) od J. Klofáča a V. Tlustého, ktorej značná časť (125 s.) bola venovaná podrobnému rozboru Parsonsovej koncepcie, pritom len z pera V. Tlustého, ako sa dozvedáme až od Petruska, ale mala svoju samostatnú analytickú hodnotu. Táto hodnota nadobudla podľa Petruska ešte vyššiu kvalitu oproti textu Tlustého v ďalšej Strmiskovej štúdii *Společenská skutečnost jako systém a struktura* (1967). Strmiska, tento podľa Petruska „geniálny nepsavec“, dával zrejme prednosť dlhým a neobyčajne prenikavým verejným prednáškam o štruktúrnem funkcionalizme, na konci ktorých prítomní mali pocit dôverného kontaktu s látkou. Tvrdím to na základe vlastného zážitku z jednej Strmiskovej prednášky o štruktúrnem funkcionalizme, ktorá sa konala v Bratislave v SAV v r. 1965, teda ešte pred vydaním *Soudobej sociologie*. Mne osobne po čerstvej obhajobe dizertácie o Parsonsovi prednášajúci sotva mohol povedať niečo nového, ale prítomných svojou informovanosťou doslova fascinoval.

Popri Strmiskovi istú šancu autorskej prevahy dáva Petrusek aj autorom *Soudobej sociologie* tým, že pripomína ich oveľa skoršiu *Súčasnú empirickú sociológiu* z r. 1959, od ktorej sa vlastne všetko začínalo a v ktorej J. Klofáč a V. Tlustý prvý raz dvakrát spomenuli Parsonsa. Na začiatku to nebolo veľa, ale predsa svoj rozsiahly analytický rozbor štruktúrneho funkcionalizmu autori uverejnili ešte pred *Soudobou sociologiou*, niekedy koncom 50. rokov v renomovanom sovietskom časopise *Voprosy filosofii* v rámci svojej štúdie o súčasnej empirickej sociológii. Pripomínam to nie kvôli konečnému vyriešeniu v dejinách vedy vždy aktuálnej háklivej otázky „Kto bol prvý?“, ale preto, aby som nadviazala na autormi obidvoch štúdií nevyrieknutú myšlienku o zdanlivom súperení prvých českých parsonsológov. Pri odpovedi na otázky takéhoto druhu sa stáva biografický prístup veľmi nápomocný, lebo podstatne rozširuje možnosti historika sociológie o poznatky, prameniace zo samotného procesu života vedy. Ide nielen o analýzu textov pozorovaných osôb, ale o poznatky získané z ich ústnych prejavov, z kongresových aktivít, z osobných stretnutí a pod. Patria tam síce aj anekdoty v duchu toho, že predslov k českému prekladu Parsonsových *Společností* (1971) sa písal v „hospodě“ (42), ale podobný folklór je vo vede nepostrádateľný.

Biografickému prístupu predsa vďačíme za veľmi cenné svedectvá Machonina o svojich osobných stretnutiach s Parsonsom, z ktorých sa po toľkých rokoch dozvedáme o jeho názoroch na reformovanie „štátnosocialistickej spoločnosti“, alebo o jeho návrhu na zavedenie hodnoty sociálnej rovnosti do súboru hodnôt iných (než amerických) spoločenských systémov (49), čím svojsky prispieva k teórii konvergencie.

Oboznamujeme sa aj s osobnostnou charakteristikou Parsonsa ako nenápadného, zdvorilého, skromného, priateľského, vľúdneho, „bez stopy nadradenosti správajúceho sa akademika džentlmena skôr anglického než amerického typu“. (48)

Predstava o Parsonsovi ako o „nesmierne láskavom a zodpovednom mužovi s veľkým rešpektom k odlišnosti iných“ (89) sa objavuje aj v príspevku *Richarda Junga*. Avšak vznešený obraz „akademika džentlmena“ sa bije s dojmom „hokynára, ktorý krájá a predáva sýry“ (57), ktorý Parsons urobil na neho pri prvom stretnutí.

Sú to tie nechcené „výdobytky“ biografického prístupu, ktorý profesor Jung zámerne používa v svojej rozsiahlej štúdii o Parsonsovi, ktorá úspešne spája spomienky na jeho osobnosť s úvahami o jeho diele. Verí v to, že „niektoré biografické informácie o Parsonsovi a pripomenutie sveta, v ktorom žil a tvoril, vraj

prispejú aj k výkladu jeho diela“. (53) Profesor Jung si má na čo spomenúť, lebo sa poznal s Parsonsom od r. 1951 a roky bol v jeho bezprostrednej blízkosti ako asistent na Katedre sociálnych vzťahov Harvardovej univerzity. Mal možnosť nielen pasívne počúvať Parsonsa ako profesora, ktorý „akonáhle zasadol v seminárnej miestnosti k stolu a začal hovoriť, nebolo pochybnosti, že je to mysliteľ vyššej triedy“ (57) a tým poopravil dojem z „hokynára“. Mohol s ním debatovať, priesť sa o niečo, chodiť na študentské mejdany a hlavne asistovať mu v jeho vedeckej práci „pri tvorbe jeho politologických úvah a konceptualizácii oblasti „moci“ a neskôr „vplyvu“. (58) Tieto predpoklady samy osebe nesmierne autora zvýhodňujú a dostávajú jeho príspevok oproti iným do exkluzívnej pozície. Čo je však dôležité, je to, že táto apriórna exkluzivita príspevku sa potvrdzuje po jeho prečítaní. Spočíva nielen v tom, že dáva možnosť zažiť Parsonsa trochu ako súkromnú osobu, ale aj v tom, že odvážne bojuje so všetkými „idolmi“, ktoré Parsonsovu koncepciu obklopujú. Na to, že bol roky súčasťou akademického prostredia špičkových amerických univerzít, je profesor Jung obdivuhodne nekonformný a kritický. Nerobí z Parsonsa fetiš, v žiari slávy ktorého by mohol spočinúť, ale vecne a nezaujato posudzuje všetky možné tematické body jeho koncepcie z hľadiska ich eventuálneho prínosu. Tieto body sa objavujú v príspevku v zdanlivo chaotickom, ale ináč logickom slede. Sú totiž vedené logikou asociácií, ktoré vznikajú u autora vtedy, keď uvažuje nielen nad tým, čím sa Parsons zaoberal, ale aj nad tým, čím sa zaoberať nechcel, hoci, podľa autora, mal by. Preto popri paragrafoch, ktoré zodpovedajú vlastným prvkom Parsonsovej koncepcie, ako je psychoanalýza, systémová teória, rovnováha, homeostáza, kybernetika, evolúcia spoločnosti a pod., sa objavujú pre ňu také zdanlivo „cudzorodé prvky“ ako fenomenológia, rímske právo, lingvistika, informatika a teória komunikácie, hermeneutika, fyzika, Heidegger a pod. Zavedením týchto tematických prvkov autor poukazuje na tie oblasti modernej vedy, ktoré Parsons akoby ignoroval. Preto sa niektorá z týchto tematických kapitoliek končí rezignovaným konštatovaním autora, že sa Parsonsa pokúšal do tejto témy zainteresovať, ale „zdalo sa, že ma nepočuje“. (70) Tak to bolo v prípade možného záujmu o fenomenológiu, hermeneutiku, rímske právo a pod. Podľa mňa v pozadí tejto Parsonsovej neochoty reagovať na nové impulzy vo vede bola pre systematických mysliteľov typická zotrvačnosť alebo istá nadradenosť „starousadlíka“, ktorý si túto oblasť osvojil prv a nie je ochotný sa podriať novousadlíkom. Napokon sa to premietlo aj do tých oblastí vedy, ktoré si Parsons osvojil, napr. do systémovej teórie. Ako odborník v oblasti teórie systémov prof. Jung vie veľmi kompetentne posúdiť reálny Parsonsov prínos v tejto oblasti a čo je pre nás istým sklamaním, nemá o ňom vysokú mienku. Parsons sa podľa neho nezaujímal o všeobecnú teóriu systémov od L. Bertalanffyho, nereagoval na systémove koncepcie W. Buckleyho a R. Rosena, neovplyvnil ho ani I. Prigogine. Záverom tejto prehliadky autor trpko konštatuje: „Názor, že Parsons sa zaoberal štúdiom systémov, prijímajú dnes azda výlučne len sociológovia. V „systémovej literatúre“ sa o ňom ani nediskutuje, ani nie je citovaný.“ (75)

To isté sa tvrdí o vzťahu Parsonsa k novým tendenciám v kybernetike, v lingvistike, v teórii rovnováhy, v evolučnej teórii a pod. Napokon u čitateľa môže vzniknúť dojem vedeckej nevhodnosti a zastaranosti Parsonsovej koncepcie, čo autora štúdie nemôže neznepokojovať. Na jednej strane z neho hovorí niekdajší mladý asistent, ktorý bol roky pod vplyvom Parsonsovej charizmy, na druhej strane zrelý odborník, ktorý nemôže nevidieť isté nedostatky koncepcie svojho učiteľa. Je to mimochodom situácia dosť typická pre akademický život a profesor Jung ju zvláda veľmi dôstojne. Na záver konštatuje, že napriek tomu, že Parsons používal mnoho vedeckých pojmov nesprávne a poväčšine sa mu jeho úvahy nezdarujú byť ani logickými, ani systematickými, ani presvedčivými, predsa „nejakým vnútorným spôsobom dospel k záverom, ktorých sa neochvejne držal“. Niektoré z týchto záverov, podľa Junga, „sú i teraz nielen revolučné, ale trvalým prínosom“. (87) Uznáva mu interpretačnú genialitu a niektorým jeho myšlienkam originalitu. (84)

Štúdia profesora Junga rozhodne patrí k najpozoruhodnejším a najhodnotnejším, a to nielen v rámci daného zborníka, ale v rámci existujúcej memoárovej literatúry o Parsonsovi. Dá sa ju prirovnať k spomienkam na Parsonsa od G. C. Homansa, R. K. Mertona a pod. Za prítomnosť profesora Junga medzi autormi môžeme J. Šubrtovi len poďakovať, a to najmä preto, že sa zasadzuje o jeho demytologizáciu či „odčarovanie“.

Chabá nádej o „znovuočarenie“ Parsonsom nás donútila obrátiť sa k *analyticko-prehľadovému príspevkom*, úlohou ktorých bola okrem iného aj reprodukcia jeho koncepcie podľa bežných výkladových štandardov, čo predpokladá aj zachovanie určitej úcty, tolerance voči predmetu výkladu. Niečo v duchu toho, že najprv patričnú teóriu treba správne vyložiť, až potom ju kriticky napadnúť. Všetky príspevky, ktoré sme zaradili do tej „druhej“ časti, túto podmienku dodržiavajú. Platí to najmä pre štúdie, ktoré sa zaoberajú Parsonsovou všeobecnou teóriou, lebo nadobúdajú charakter skoro učebnicových textov.

Do tej kategórie by sme zaradili úvodnú štúdiu Jiřího Šubrtu, ktorá sleduje vývoj Parsonsovej koncepcie „od štruktúry konania až k teórii systému“, takisto príspevok *Jana Urbana* s provokatívnym názvom *Bola Parsonsova sociológia americká?* Obdivuhodnou je komplementarita týchto štúdií, ktoré v podstate sledujú ten istý cieľ, ale predsa jedna druhú neopakuje. Nevedno, či to bol zámer editora, alebo k tomu došlo

náhodne, ale dalo by sa hovoriť o svojráznej del'be práce medzi autormi. Tam, kde končí jeden autor, tam začína ten druhý. Šubrt prichádza s klasickou encyklopedickou štúdiou o Parsonsovi, a to vrátane biografického úvodu na začiatku a súhrnnej bibliografie na konci. Podáva síce stručný, ale veľmi presný výklad tak teórie konania, ako aj systémového prístupu u Parsonsa, ktorý sa u neho vlastne prekrýva so štruktúro-funkčnou analýzou. Sleduje koncepcné a konceptuálne premeny počas vývoja Parsonsovej koncepcie, všima si v tejto súvislosti rozšírenie aplikácií schémy AGIL, a to dokonca aj na úrovni „paradigmy Human condition“, uverejnenej v poslednom Parsonsovom diele *Action theory and the human condition*. (1978) Mimochodom profesor Jung sa o nej vyjadruje veľmi posmešne. Pokúšala som sa ju mnohokrát predniesť svojim študentom, ale ťažko tomu rozumeli. Teraz svitla nádej, že si ju osvoja z tejto štúdie.

Určitým spôsobom ma mrzí to, že tento svižný text sa zastavuje na problematike sociálnej zmeny u Parsonsa, citujúc pritom jeho základné neoevolucionistické dielo *Společnosti*. Autor to urobil zrejme vedome kvôli nedostatku miesta v nádeji, že niekto zo spoluautorov sa tejto témy dotkne. Stalo sa to tak len šťastie, a to v štúdiu *Machonina*, ktorý si oneskorene všima Parsonsov prínos v tejto oblasti, ale aj v Jungovej štúdiu. Rozsiahlejšia analýza tohto problému v zborníku zjavne chýba.

Treba obdivovať autorovu schopnosť zmestiť sa so svojím veľmi hutným výkladom do priestoru 24 strán. Riadi sa disciplínou prednášky, preto sa vyhýba zbytočnému meditovaniu a takisto veľa necituje. To mu dovoľuje transponovať obsah *Sociálneho systému* od Parsonsa do veľmi hutnej podoby, ku ktorej sa ťažko hľadajú jej pôvodné textové zdroje. Zbytočne neodbočuje od témy, neponára sa do podrobností, preto mnohé veci nechá za seba dorozprávať až J. Urbana, ktorý sa zasa v svojom rozsiahlom príspevku zaoberá širším sociálno – historickým kontextom Parsonsovej tvorby. V tejto súvislosti J. Urban osviežuje v našej pamäti začiatky americkej sociológie, vrátane jej väzby na sociálno – reformné hnutie a *Social Gospel*, na súkromné finančné zdroje a pod. V tejto časti mi jeho štúdia veľmi pripomenula moje vlastné prednášky z ranej americkej sociológie, zrejme preto, že sme čerpali z tých istých prameňov. Pri svojom výklade sa dosť inšpiruje overenými prehľadmi dejín ranej americkej sociológie od Martindala a Cosera, ale konfrontuje ich s ďalšími zdrojmi a vcelku nám ponúka všestrannú a fundovanú predstavu o tomto období. Už z tohto hľadiska jeho text spolu so Šubrtovou štúdiou môže byť vďačne využitý v rámci výuky dejín sociológie, čomu napomôže zrozumiteľný spôsob výkladu.

Urban sa už nevenuje Parsonsovej tvorbe v jej celom rozsahu tak ako Šubrt, zaostruje však pozornosť na jeho prvé monografické dielo *Štruktúra sociálneho konania* a na okolnosti, ktoré súviseli s jeho prijatím americkými sociológmi. To mu do istej miery umožňuje pomerne váhavú odpoveď na rečnícku otázku položenú samotným názvom štúdie, pátrajúcej po „americkosti“ Parsonsovej sociológie. Keď ju dáme do súvislosti s tvrdením prof. Junga, že „Parsons bol americký ako poleno“, potom sa môže zdať zbytočnou. Vyjasňujúc charakter údajnej silnej väzby Parsonsa na európsku sociológiu a slabej väzby na americkú, autor fakticky nanovo vstupuje do džungle, ktorou sa svojho času „predrali“ generácie parsonsológov v celom svete. Nebojí sa toho, naopak, veľmi dobre sa orientuje v problematike a v patričnej literatúre. Nejde mu tak o podstatu položennej otázky, ktorá sa po toľkých rokoch „amerikanizácie“ Parsonsa už stáva vágnou, skôr sa usiluje o problémový prístup k jeho koncepcii, ktorý tu tak chýbal.

V kontexte týchto obnovených úvah o Parsonsovej príslušnosti si dovoľím niekoľko poznámok. Podľa mňa Parsons nebol ani typický európsky mysliteľ, ani typický americký, bol veľmi svojský. Bol to systematický mysliteľ so sklonom k apriorizmu, ktorý sa nenechal vyrušovať príležitostnými empirickými prípadmi ani cudzími nápadmi, ako to ostatne potvrdzujú skúsenosti prof. Junga. V období intelektuálneho formovania ho ovplyvnil Kant, k čomu sa priznal až ku koncu života, potom to bol Whitehead, neskôr už bol voči takým silným intelektuálnym vplyvom zrejme imúnny. Ich vplyv, najmä Kantov, sa premietol do tvorby vlastnej aprioristickej, tiež trojstupňovej schémy usporiadania sveta, ktorej výsledkom je aj teória konania. O ňu mu predovšetkým ide, nie o sociológiu. Sociológia sa objavuje u neho ako *by-product* teórie konania. Koncepcie konania tých štyroch vybraných európskych učencov, ktorých zhromažďuje pod strechou *Štruktúry sociálneho konania*, vníma viac-menej ako materiál potvrdzujúci mu správnosť vlastnej schémy. Týchto štyroch si obľúbil zrejme preto, že všetci už boli po smrti a nemohli s ním vstúpiť do sporu na rozdiel od vtedy ešte žijúcich Európanov ako Sorokin alebo ním zamlčaný Schutz, ktorí mu mohli oponovať a vybočovať z jeho schémy. Mohli mu dokonca ako Sorokin zneprijemňovať život obviňovaním z plagiátorstva, o čom sme sa mohli dočítať v jeho knihe *Nároky a nedostatky v súdobej sociológii a príbuzných vedách* (1956). Možno práve preto Parsonsova sociológia nebola dostatočne americká, lebo prebrala svoje nosné idey od P. Sorokina, ktorého *Systém sociológie*, vydaný v ruštine a v Rusku r. 1920 (nie v angličtine a nie r. 1919, ako to uvádza autor na s. 97), v mnohom anticipoval tú cestu vývoja americkej sociológie v 20. storočí, na ktorú z vlastnej vôle vstúpil neskôršie aj Parsons. V tomto zmysle akoby došlo nie k plagiátorstvu, ale skôr k vzácnnej konvergencii dvoch učencov, ktorí zhodne uhádli vývojovú perspektívu súčasnej sociológie.

Napokon podľa mňa nie je Parsons až taký neamerický, lebo predsa preberá niektoré premisy ranej americkej sociológie ohľadom zásad skupinového života. Nemôže teda zaprieť americkú mentalitu svojho konajúceho (actor), ktorý je presne tak závislý od uznania a úcty svojho najbližšieho okolia ako jednotlivec v koncepciách Cooleyho a Meada od predstáv a postojov svojich spoločníkov. Parsons teda mlčky čerpá z dedičstva ranej americkej sociológie, i keď navonok sa k nej nehlási.

Príspevok *Jana Balona* ohľadom Parsonsovej idey všeobecnej teórie konania by sa tiež dal priradiť k dvom prvým štúdiám, hoci oproti nim podstatne zužuje svoj záber. Namiesto toho značne prehľbuje reflexiu svojej témy. Podobne ako Urban sa sústreďuje na analýzu Parsonsovej *Štruktúry sociálneho konania*, čo ho nutne vedie k niektorým opakovaniam. Sleduje pritom svoj zámer, spočívajúci nie v tom, aby hľadal v tejto knihe potvrdenie európskej či americkej sociológie tradície prevahy pôsobiacej na Parsonsa, ale v tom, aby identifikoval dve základné tradície sociologického myslenia vôbec, a to tradíciu pozitivistickú a idealistickú. Parsons sa pokúsil vyťažiť z obidvoch tým, že ich integroval do voluntaristickej koncepcie konania. Autor pozorne sleduje jeho pokusy až do úrovne „jednotky konania“, jednotlivé prvky práve preukazujú integráciu dvoch tradícií.

Zdôrazňuje pritom kategórie „cieľa“ a „normy“ ako pojmových reprezentantov dvoch tradícií a zároveň dvoch typov racionality podľa Webera. V úzadí však ostáva (podľa nás) kategória „situácie“, na rovnocennosti ktorej voči kategórii „normy“ Parsons v tejto knihe tak trvá. Je predsa pojmovým pozostatkom po behavioristickom modeli, ktorý Parsons musel pojať do svojej pojmovej syntézy. Tento behavioristický pozostatok dáva osebe viesť v modeli konania, ktorý nachádzame v knihe *K všeobecnej teórii konania* (*Toward a General Theory of Action*) z r. 1951. Škoda, že svoj teoreticky náročný a zaujímavý príspevok autor ohraničuje len rámcom prvej Parsonsovej knihy a iba šťastí venuje pozornosť tej verzii, ktorá bola prezentovaná v *Sociálnom systéme* z r. 1951.

Štúdia *Heleny Kubatovej* tento nedostatok prekonáva. Dopĺňa Parsonsovu pôvodnú schému konania o motiváciu, ktorú dokonca rozdeľuje na tri zložky. To isté robí aj s hodnotovou orientáciou. Je však škoda, že neuvádza prameň svojich poznatkov, ktorým je práve nami spomenutá *Toward etc.*

Na rozdiel od iných autorov Kubatová upozorňuje na Parsonsov obrat k behaviorizmu a interakcionizmu (152) a v tejto súvislosti vyzdvihuje nielen knihu *K všeobecnej teórii konania*, ale aj *Sociálny systém*.

Príspevok sa vyjadruje k čiastkovému problému Parsonsovej koncepcie, akým je hodnotový kultúrny vzor, a to s prihliadnutím na problém prepojenia človeka a spoločnosti. Popritom je ladený dostatočne veľkoryso, aby si dovoľil širšie porovnávacie pozadie. Dáva Parsonsovu koncepciu kultúry do súvislosti s rozšírenými koncepciami kultúrnej antropológie, psychológie, aby z toho vyvodila záver o tom, že jeho poňatie je oveľa dynamickejšie než to, s ktorým narába kultúrna antropológia s jej „kultúrnym determinizmom“ (R. Benedictová). K tejto dynamickejšosti Parsonsa nabáda aj psychoanalytické zázemie jeho koncepcie, ktoré autorka konfrontuje s Gestalt psychológiou, z ktorej vychádza Benedictová. Z toho sa robí nie celkom prehľadný záver o tom, že pre Parsonsa je typické dynamickejšie poňatie vzťahu medzi jednotlivcom a spoločnosťou.

Toto poňatie sa umiestňuje aj do sociologického priestoru, kde sa konfrontuje tak s Thomasovou koncepciou definície situácie, ako aj s Giddensovou teóriou štruktúry, z ktorých každá sa prezentuje pomerne zdĺhavým a občas samoučelným výkladom.

To všetko preto, aby ukončila štúdiu dosť triviálnym konštatovaním toho, že problém prepojenia jednotlivca a spoločnosti Parsons rieši prostredníctvom *morálneho poriadku*. Autorka síce preukazuje svoju erudovanosť, ale vinou určitej štylistickej alebo kompozičnej neobratnosti nevie urobiť svoj koncepčný zámer prehľadnejším pre čitateľa. Ten je však trochu na rozpakoch, či táto štúdia bola koncipovaná ako chvála Parsonsovi alebo skôr Giddensovi. V každom prípade by sa autorka mala kritickejšie postaviť proti Parsonsovmu „hodnotovému imperializmu“, a to trebárs aj za pomoci Giddensa, ktorého koncepciu by bolo treba použiť potom ako útočnú zbraň, nie ako indiferentné pozadie.

Práve z nesúhlasu so zjednodušenou predstavou o tom, že „spoločnosť sa drží pohromade len spoločne uznávanými hodnotami“, začína svoju stať *Marek Německý*, ktorý sa ináč venuje poňatiu sociálnej komunity u Parsonsa. A pokračuje: „Parsons vie, že integrácia modernej spoločnosti je omnoho komplexnejšia a zložitejšia proces.“ (176) Kľúčová úloha v tomto procese sa však pripisuje sociálnej komunite a generalizovaným médiám, takým ako peniaze, vplyv, moc a hodnotový záväzok, prostredníctvom ktorých sa uskutočňujú procesy výmeny. Nadväzuje v istom zmysle na tú časť štúdie J. Šubrtu, kde sa týchto pojmov dotýka. Vychádza z toho poňatia sociálnej komunity, ktoré nachádza v Parsonsovej knihe *Spoločnosť* (1971), ktorú však uvádza s chybným datovaním z roku 1966 podľa roku vydania amerického originálu. Podčiarkuje dve dimenzie, ktoré tvoria sociálnu komunitu, a to normatívny poriadok na jednej strane a kolektívne organizované obyvateľstvo, na strane druhej. Vymaňuje sa tak z „kulturalistickej“ interpretácie tým, že popri normatívnom poriadku si všima aj druhú dimenziu – statusov,

práv a záväzkov, ktoré viac súvisia s takými reálnymi procesmi ako deľba práce. Napokon práve deľba práce sa aj stáva základom sociálnej integrácie.

V zborníku sa objavuje aj príspevok *Kateřiny Ivanovej, Sylvii Bártlovej a Martina Horvátha*, ktorí sa veľmi fundovane venujú Parsonsovmu odkazu pre medicínu a ošetrovateľstvo. I keď je táto téma pomerne frekventovaná v rámci sociologického diskurzu, jej spracovanie v danom zborníku, pokiaľ ide o štruktúru, obsah a konceptualizáciu, si zasluhuje veľkú pozornosť, a to nielen zo strany sociológov medicíny.

Svojím spôsobom objavným je aj príspevok *Františka Znebejánka*, ktorý sa rozhodol venovať téme sociálneho konfliktu u Parsonsa, a to aj napriek tomu, že Parsons je veľmi vzdialený tak tomuto pojmu, ako aj problému. Autor však vie poukázať na tú potenciálne konfliktogénnu oblasť vzťahov medzi ego a sociálnym a kultúrnym systémom, z ktorej pramenia spoločenské napätia zodpovedné za vznik rôznych prípadov deviantného správania. Parsons v podstate nielen nastoľuje problém rolového konfliktu, ale aj predpokladá a navrhuje riešenie situácií napätia, ktoré sa v podstate nelíšia od tých, ktoré navrhuje teória konfliktu.

Zvedavého čitateľa odkazujem na príspevok *Tomáša Dvořáka*, ktorý nesie názov *Parsonsov neplánovaný potomok*. Autor sa pohráva s Parsonsovým prekladom Weberovej metafory železnej klieťky (iron cage), ktorá sa v sociológii úporne traduje. V skutočnosti však ide o oceľový pancier, čo podľa autora zásadne mení interpretáciu modernizačného procesu, ktorého zajatcom sa stáva bežný človek. Poukazuje pritom na príčiny nie celkom priliehavého prekladu, ktoré spočívajú v tom, že Parsons prebral tento výraz z protestantskej biblie zo 17. stor.

Zborník uzatvára príspevok *Olega Šušu*, ktorý sa venuje odpovedi na otázku, či je Parsons systémový inštrumentalista alebo komunitarián? Zaoberá sa menej známymi aspektmi Parsonsovo diela, súvisiacimi s veľmi aktuálnym problémom vzťahu spoločnosti k životnému prostrediu a nie menej aktuálnym problémom občianskeho náboženstva ako nástroja morálnej obnovy spoločnosti. V prvom prípade sa Parsons prejavuje ako inštrumentalista, ktorý berie prírodu ako industriálny predmet. V druhom sa však stáva z neho kritik inštrumentalizmu. V tejto štúdii je veľmi cenné to, že autor tieto problémy Parsonsovi nenanucuje, naopak, objavuje ich u neho a za jeho pomoci sa pokúša vyjadriť k pálčivým otázkam ekologickej alebo morálnej krízy, ktoré sú typickými prejavmi spoločnosti z obdobia neskorej modernity.

Je istým spôsobom príznačné, že práve v záverečnej stati zborníka sa konečne objavuje reflexia problematiky postmodernej spoločnosti, a to v úzkej nadväznosti na nedávnu modernú minulosť, za klasické vyjadrenie ktorej Parsonsovu koncepciu bežne považujú. Samozrejme, že pri troche odvahy by sa dal spochybniť aj tento postulát a bolo by možné pokúsiť sa aj v nej nájsť niektoré prvky, ktoré hlásajú nástup postmodernej éry. To by mohla byť azda úloha pre ďalšie kolektívne dielo podobné tomu, ktoré práve hodnotíme a ktoré vrelo odporúčame slovenskému čitateľovi.

Na záver vyjadrujeme úprimné potešenie nielen z toho, že po mnohých rokoch sa konečne znova objavilo solídne teoretické dielo o T. Parsonsovi, ktoré bude veľmi nápomocné v našej vedeckej a pedagogickej práci, ale aj z toho, že česká sociológia sa môže pochváliť takým veľkým počtom fundovaných znalcov Parsonsa, a to aj medzi mladými sociológmi. To je záruka toho, že teoretickej sociológii v Čechách sa aj naďalej bude dariť.

Ostáva len dúfať, že niečo podobné tomuto zborníku sa skoro objaví aj na Slovensku.

LITERATÚRA

Šubrt, J., 2001: Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie. ISV nakladatelství, Praha.

Dilbar Alijevová